

Tamásné Szabó Csilla

Funkció és jelentés Aranyos vidékének térszínformaneveiben

„Kívánatos tehát szerintem, hogy [...] egyes vidékek vízrajzi és térszíni formáit jelölő, alak- és jelentéstani szempontból rendezett helynevek egyes csoportjai kisebb-nagyobb tájegységeken belül minél előbb feldolgozójukra találjanak”¹

A teljes romániai magyar helynévi adattár kialakítása nemzedékek óta megfogalmazott fontos feladata a magyar nyelvészkutatóknak. Az elmúlt évtizedek során számos részeredmény született, sok kisebb-nagyobb adattár látott napvilágot,² azonban sajnos még mindig nem sikerült elkészíteni egy teljesnek mondható, korszerűen összeállított helynévgyűjteményt.

Mintegy hatvan évvel ezelőtt Szabó T. Attila programszerű írásában³ kijelölte már e téren a tudományos kutatásban fontosnak ítélt utat: Erdély helynévkincsének az összegyűjtése, a történeti adatokkal való összevetése, nyelvi elemzése a névföldrajzi szempontok érvényesítésével. Nem véletlenül tette ezt éppen így, hiszen a romániai magyar névtan a két világháború között kibontakozó romániai magyar nyelvföldrajzi kutatások keretében alapozódott meg. Szabó T. Attila szervezőmunkájának köszönhetően az Erdélyi Tudományos Intézet, a kolozsvári egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, valamint a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet tagjaiból alakult „erdélyi iskola” a romániai magyar nyelvjárások tervszerű feltérképezése során a szókincsgyűjtések keretében célul tűzte ki a névgyűjtést is. Ezekben az években jelentek meg azok a módszertani munkák, amelyek útmutatást nyújtottak a rendszeres, tudományos alapokon nyugvó helynévgyűjtéshez.⁴

Tamásné Szabó Csilla (1968) – nyelvész, tudományos kutató, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, tcsilla68@yahoo.fr

¹ Szabó T. Attila: *Az „Erdélyi Helynévtörténeti Adattár” és az erdélyi helynév-kutatás néhány kérdése*. Magyar Nyelv LIV(1958). 508.

² A romániai magyar helynévgyűjtés eredményeiről az alábbiakban olvashatunk:

Csomortáni Magdolna: *Erdélyi magyar helynévkutatásunk jelene*. NyIrK. XXXVI(1991). 115–117.

Uő: *A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszéke könyvtárának névtani tárgyú kéziratái*. Névtani Értesítő 36 (2014). 185–197.

Hoffmann István: *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. Debrecen 2003. 58–60.

Murádin László: *Az erdélyi magyar helynévgyűjtés eredményeinek falkankénti irodalma*. NyIrK. LVII(2013). 159–173.

Péntek János: *Örökség és kihívás. Az erdélyi magyar nyelvstudomány a század- és ezredfordulón*. = *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*. Kvár 2002. 22–24.

Zsigmond Győző: *A magyar névtani kutatás és oktatás a Bukaresti Tudományegyetem Hungarológia Tanszékén*. = *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl*. Bp. 2004. 130–134.

³ Szabó T. Attila: *i.m.* 503–509.

⁴ Uő: *Miért és hogyan gyűjtjük a helyneveket?* = *Nép és nyelv*. Válogatott tanulmányok, cikkek IV. Buk. 1937/1980. 251–275.

Uő: *A helynévgyűjtés jelentősége és módszere*. Magyar Nyelv XXX(1933). 160–180.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudománypártoló és -szervező tevékenysége a helynévgyűjtésre is kiterjedt: már 1863-ban Pesty Frigyes terveinek megvalósításához támogató véleményt terjesztett fel a főkormányshoz. De a későbbiekben Szabó T. Attila közleményeinek egy része is az EME kiadványaként jelenhetett meg, majd az 1990-es újjáalakulása után az Egyesület lehetőségei szerint – anyagilag is – újra segítette a helynévgyűjtők munkáját.

Ezért is alakult úgy, hogy az EME nyelvész kutatói ezt a hagyományt folytatva, csatlakoztak a Debreceni Egyetem onomasztikai kutatócsoportjának nagyszabású tervéhez a Magyar Nemzeti Helynévtár létrehozását illetően. A helynévtár kialakításának megvalósítását a már meglévő gyűjtések hasznosításával és újabbak kezdeményezésével tartjuk lehetségesnek.

Első lépésként jelent meg 2020 tavaszán az *Aranyos vidékének helynevei* című kötet,⁵ mely mintegy tízezer élőnyelvi és történeti adatot tartalmaz. A terület határait dialektológiai szempontok alapján, Murádin László kutatásainak eredményeit felhasználva jelöltük ki, mely szerint: „A 19. században 22 települést sorolnak e székely székhez (ti. Aranyosszékhez). Ezek: Sinfalva, Mészkö, Aranyosrákos, Várfalva, Csegez, Bágyon, Kercsed, Kövend, Alsó- és Felsőszentmihályfalva, Aranyospolyán, Harasztos, Székelykocsárd, Székelyföldvár, Veresmart, Felvinc, Inakfalva, Csákó, Örményes, Székelyhidas, Mohács, Dombró. Közülük több a 17. század végéig (pl. Székelyhidas, Dombró, Mohács, Örményes, Csákó, Inakfalva, Veresmart) teljesen elrománosodott. A mai közhiedelem, közfelfogás azonban Aranyosszéken nem csupán a megyétől elkülönült, közigazgatásilag a történeti székely székhez tartozó falvak csoportját érti, hanem mindazokat az (a folyó felső szakaszán lévő) Aranyos menti, valamint a Maros és az Aranyos közén települt falvakat is, amelyek sohasem tartoztak a székely székhez; ide tartozónak vélik Torockót és Torockószentgyörgyöt is. S mikor felmerült annak a szükségessége, hogy nyelv földrajzi módszerrel felmérjem e táj nyelvjárási sajátosságait, magam sem szorítkoztam a csak valóban aranyosszéki településekre, hanem innen kiindulva terjesztettem ki a kutatást a szomszédos községekre, s a már említett településeken túl kutatópontjaim közé felvettem észak fele Tordatúrt és Komjátstzeget, keleti irányban Gerendkeresztúrt és Hadrévet, délen a Maros menti Magyardecst és Miriszlót. [...] Az adatok alapján így is megállapíthattam e nyelvjárási egység határait. Tisztázódott, hogy az Aranyos és a Szamos vízválasztó vonala egyben nyelvjárási határ a Tisza-Körös vidéki nyelvjárás csoporthoz tartozó kalotaszegi és a mezőségi nyelvjárás csoportba tartozó aranyosszéki, Aranyos vidéki nyelvjárás között. [...] Külön színfoltot alkot viszont Torockó és Torockószentgyörgy nyelve.”⁶

A megszerkesztett Aranyos vidéki adattár mindezek alapján a következő települések helynévanyagát foglalja magába: Ajton, Alsójára, Aranyosegerbegy, Aranyosgerend, Aranyosgyéres, Aranyospolyán, Aranyosrákos, Bágyon, Csegez, Felvinc, Gerendkeresztúr, Hadrév, Harasztos, Kercsed, Komjátstzeg, Kövend, Mészkö, Mezőcsán, Sinfalva, Székelykocsárd, Szind, Torda, Tordaszentmihály, Tordatúr, Torockó, Torockószentgyörgy, Várfalva. Bár sem Torockószentgyörgy, sem Felvinc nem tartozik szorosan Aranyos-vidékhez, patakjaik nem az Aranyosba, hanem a Marosba ömlenek, mégis ebben a kötetben kaptak helyet, hiszen e vidékhez kapcsolódnak történeti és néprajzi szempontból egyaránt. Ugyanakkor Felvinc egykor Aranyosszék központja volt.

⁵ T. Szabó Csilla – András Zselyke: *Aranyos vidékének helynevei*. Adattár. Kvár 2020.

⁶ Murádin László: *Az Aranyos vidéki nyelvjárás, különös tekintettel a hangrendszerre.* = *Aranyos-vidék magyarsága*. Szerk. Keszeg Vilmos–Szabó Zsolt. Kvár 2006. 183–184.

Ez az adattár az alapja jelen tanulmánynak is, minden idézett adat forrása részletesen megtalálható a jelzett kötetben.

Aranyos vidékének helynévanyaga rendkívül gazdag, mely tükrözi a vidék változatos domborzatát: hegyek, völgyek, dombok, mélyedések és szakadékok, kisebb síkságok egyaránt megtalálhatók itt. Ugyanakkor vizekben is bővelkedik: források, kisebb-nagyobb patakok és két nagyobb folyó, az Aranyos, valamint a Maros (igaz, kisebb mértékben) határozzák meg a táj arculatát. E vidék vízneveinek funkcionális-szemantikai elemzésére már korábban vállalkoztam,⁷ most a térsziformaneveket tűztem ki a vizsgálat tárgyául.

A térsziformanevek egy adott táj, illetve egyetlen település földrajzi adottságait jelölik. A térsziformanevekkel létrejött helynevek alapja tehát maga a természeti valóság, hiszen a név alapjául az embertől független táji jellemvonások szolgálnak, ezek a nevek közvetlenül vonatkoznak a denotátumra.⁸ Lőrincze Lajos ezeket a természeti nevek kategóriájába sorolta. A név keletkezési folyamatát tehát úgy képzeljük el, „hogyan az ember maga előtt látja a földfelszínnek valamely – a többitől megjelenési formájában különböző – részét. Ez a szemlélet annak általános megjelölését váltja ki belőle: a hegy, a völgy, a lapály...”⁹ Ezek a megnevezések köznevek, szókinccsünknek azon részei, amelyeket általánosan is, nem csupán helynevek alkotására használunk, hiszen a *hegy*, *völgy*, *domb*, *lyuk*, *gödör* mindenki számára ismert, és mindenki által használt szó. Ezeket a szavakat földrajzi közneveknek is nevezzük. Egyes földrajzi köznevek antropomorf szemléletűek: *fej*, *láb*, *hát*, *fenék*, *orr*, ezekben a metaforikus jelentésváltozás a földrajzi köznévi jelentés kialakulása során ment végbe, így nem az egyes nevek alkotási folyamatának része.¹⁰

A térsziformanevek között azonban olyanok is előfordulnak, amelyeknek a jelentése mára elhomályosult, kikoptak a köznyelv szavai közül, de helyneveinkben ma is jelen vannak: *áj*, *mál*. Ezek közül kerülnek ki az ún. népetimológias elnevezések is, ugyanis a névhasználat közben a beszélők, mivel értelmes neveket szeretnek használni, valamilyen asszociáció folytán alakítják ezeket.

Olyan térsziformanevünk is van, amely más jelentésben ismert a köznyelvben, és mára más jelentést hordoz helyneveinkben, például a *pad*.

Az alakmeghatározó nevek a legjellegzetesebb metaforikus nevek, ilyen például a *Tekenős*, *Pad*, *Begy*.¹¹

A térsziformanevek csoportosítása, valamilyen szintű elemzése korán a névgyűjtők és -kutatók figyelmének homlokterébe került. Már Pesty Frigyes is említést tesz a térsziformanevekről, melyeket el kell különítenünk azoktól, amelyek azonosak a személynevekkel.¹² Révész Samu volt az, aki elsőként részletesebben foglalkozott a térsziformanevekkel, de nem nyelvészeti, hanem inkább földrajzi szempontból közelítette meg a témát, ezért cikkei a nyelvészek

⁷ Tamás Csilla: *Aranyos vidékének víznevei*. Magyar Nyelvjárások LVII(2019). 65–78.

⁸ J. Soltész Katalin: *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Bp. 1979. E munkájában J. Soltész a denotatív jelentést a tulajdonnév jelentésszerkezetében fő komponensnek tekinti. Denotatív jelentésen „a jelnek, a szónak, a névnek a vele jelölt dologra – denotátumra vagy deszignátumra – való vonatkozását, vele való kapcsolatát értjük” (i.m. 28.).

⁹ Lőrincze Lajos: *Földrajzineveink élete*. Magyar Nyelvjárások XIII(1967). 5.

¹⁰ Hoffmann István: *Helynevek nyelvi elemzése*. Bp. 2007. 129.

¹¹ Incze Géza: *A metaforikus alakmeghatározás módjai határnevekben*. Magyar Nyelvőr XCV(1971). 189–193.

¹² Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*. Bp. 1888. VIII.

számára csupán tudománytörténeti érdekességnek számítanak.¹³ Jankó János¹⁴ néprajzi gyűjtései során az adott vidék helyneveinek összegyűjtését is feladatának tartotta, sőt a feldolgozásukat is megkísérelte, külön csoportosítva a térszíni formák neveit. Györffy István Karcag térszínformaneveit,¹⁵ illetve Nyíri Antal a szentesi halászsok által használt térszínformaneveket¹⁶ vette számba.

Hefty Gyula Andor volt az első, aki kísérletet tett arra, hogy az egész magyar nyelvterületről összegyűjtse, és rendszerezze a térszínformaneveket. *A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben* című, ma is fontosnak tartott tanulmányában 267 térszínformanevet közöl¹⁷.

Az első rendszeres vizsgálatot a témakörben Árvay József készítette el először egy kisebb terület¹⁸ adatanyagából, majd egy ennél is nagyobb lélegzetű, egy nagyobb régióra kiterjedő¹⁹ tanulmányában.

A térszínformanevek kutatásában jelentős eredményekkel gazdagította a nyelvtudományt Lőrincze Lajos,²⁰ Benkő Loránd,²¹ Szabó T. Attila,²² Gergely Béla²³ munkássága is.

A téma kutatásának történetét pedig egy elemző tanulmányban Péter Sándor foglalta össze²⁴.

A továbbiakban Aranyos vidékének térszínformaneveit veszem számba, ábécérendbe állítva ezeket, úgy, hogy jelentésüket²⁵ megadva néhány élőnyelvi és történeti adatolású példát is hozok mindenikre²⁶:

alj (alatt, alsó) 1. 'hegyoldal alsó része'; 2. 'valaminek közvetlen szomszédságában fekvő földterület': 1993/1998/2013: Nap-hegy alja (Bágyon), 1870: Szőlő alja (Tordaszentmihály), 1843: a' Pap völgye alatt (Bágyon), 1992: Mart alatt (Felvinc), 1993/2010: Berek alja, 1848: a' Berek alatt (Kercsed).

ág 'völgy ága': 1993/2010: Szénás-ág (Kercsed), 1753: Hoszszuág (Alsójára).

áj 'völgy': 1826: A' Nagy Ajban (Kercsed), 1993/2010: Kender-áj, 1843: Kender ágyba (Kercsed).

árok 1. 'hosszan elnyúló földmélyedés'; 2. 'patakmeder'; 3. 'időszakos vagy állandó vízfolyás': 1973/1980: Nagy-Árok (Torockó), 1998: Piricske árka (Aranyosrákos).

begy 'kisebb talajkiemelkedés': Aranyosegerbegy.

bérc 'domb, hegy': 1848: A Szakállas Bertzen (Aranyosegerbegy), 1998: Közép-bérc (Aranyosrákos).

¹³ Révész Samu: *A hegynevekről*. Magyar Nyelvőr VII(1878). 308–312.; Uő: *A völgyek neveiről*. i.h. 365–368.

¹⁴ Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe*. Bp. 1892.; Uő: *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe*. Bp. 1893.

¹⁵ Györffy István: *Kúnalmok és telephelyek a karcagi határban*. Magyar Nyelv XVIII(1922). 67–68.

¹⁶ Nyíri Antal: *A térszíni formák elnevezései a szentesi halászatban*. Magyar Nyelv XXXVIII(1942). 41–46.

¹⁷ Hefty Gyula Andor: *A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben*. Magyar Nyelvőr XL(1912). 155–169, 206–216, 259–265, 300–308, 364–370, 458–462.

¹⁸ Árvay József: *A térszíni formák nevei a barcasági Hétfalu helyneveiben*. Kvár 1942.

¹⁹ Uő: *A térszíni formák nevei Kalotaszegen*. Kvár 1943.

²⁰ Lőrincze Lajos: *Földrajzineveink élete*. Bp. 1947.

²¹ Benkő Loránd: *A Nyárádmente földrajzinevei*. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 74. sz. Bp. 1947.

²² Szabó T. Attila: *Kalotaszeg helynevei*. Kvár 1942.

²³ Gergely Béla: *Kisbács helynevei*. Kvár 1942.

²⁴ Péter Sándor: *A térszínformanev-kutatás történetének rövid áttekintése*. Aluta II(1970). 283–293.

²⁵ A jelentéseket Hefty idézett művének segítségével, valamint a *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Szerk. Pusztai Ferenc Bp. 2007, Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Bp. 1988, valamint az *Erdélyi magyar szótörténeti tár I–XIV*. Szerk. Szabó T. Attila és tsai. Kvár–Bp. 1975–2014. segítségével állapítottam meg.

²⁶ Az egyes adatok pontos forrásjelölése, az adattár összeállításának részletezése, valamint a teljes bibliográfiája a jelzett kötetben (T. Szabó–András: *i.m.*) megtalálható.

- cigla* 'csúcs': 2001: Cigla (Komjátszeg), 2007: Cigla (Mészkő).
- csúcs* 'hegytető': 1979: Csúcs kútja, Csúcsfő (Torockószentgyörgy).
- csúp* 'hegyes csúcsú kis domb': 1985: Fődvári-csúp, Csere csúpja (Harasztos), 1973/1980: Lajos-csúp (Torockó).
- dobogó* 'domb': 1872: Dobogo (Székelykocsárd), 1931/1932: Dobogó (Torda), 2002: Dobogó (Várfalva).
- domb*: 1774: A Falun fejl valo Domban (Aranyosgerend), 1992: Kakasdomb (Felvinc), 1774: a' Dombon (Gerendkeresztúr).
- elő* 'valamely terület előtti rész': 1797: A' Bértzelöben (Ajton).
- eresztő* 'lejtő': 1998: Lapas-eresztő (Aranyosrákos), 2002: Lapos-eresztő (Várfalva).
- erős* 'meredek lejtő': 1993/1994: Erős-ódal (Sinfalva), 2002: Erős, Erős alatt, Erős-ódal (Várfalva).
- él* 'hegynek, dombnak hosszan elnyúló, keskeny teteje': 1804: a' kis Bogátban a' Kopár élen túl (Bágyon), 1979: Közép-él (Torockószentgyörgy).
- észak* 'dombnak, hegynek északi lejtője': 1843: az Eszkan Hagymás aljban (Kercsed), 2007: Észak (Mészkő), 1761/1808: az Eszak oldalban (Szind).
- far* 'bizonyos terület hátsó része vmilyen viszonyítási ponthoz képest (mezei út, falu, hegy, domb)': 1836: Az Agyagos farában (Ajton), 1857: A Macskásfar (Aranyosegerbegy), 1993/1998/2013: Far, 1782/1798: A Verőfenyben Far Nevezető szőlő (Bágyon), 1845: A' Sóós faron (Torda).
- fel, felső* 'vminek a felső része': Felvinc, 2013: Feljára (Alsójára), 1783: a' Felszegben (Várfalva), 1799: Felső-eger (Torockószentgyörgy).
- fenék* 'vminek az alja': az adatok között csak a tófenék összetételben: 1761: egy Csegej a To Fenekén alol (Komjátszeg), 1786: To fenék (Torda).
- fő ~ fű* 'vminek a kezdete, eleje': XVII. sz. v.: Az Hamaragfőben (Alsójára), 1680: Az Kis Kölyked főben (Torda), 1804: a' Szőke fű tetejibe, a' Szőke fű tetejin (Csegez).
- gödör* 'kisebb talajmélyedés': 1992: Inakfalvi-gödör (Felvinc), 1985: Fődvári-gödör (Harasztos), 1993/2010: Béla-gödör (Kercsed), 1848: A' Gödörbe (Tordaszentmihály).
- hágó* 'meredek oldal, út': 2001: Rődi-hágó (Ajton), 1798: a Hágon (Aranyosrákos), 1990: Egyes-hágó (Székelykocsárd).
- halom* 'kisebb kiemelkedése a talajnak': 1992: Fity-halom (Felvinc), 2002: Halom (Várfalva).
- havas* 'hegy': 1979: Havas (Torockószentgyörgy), 1973/1980: Kerek-havas, 1800 k.: A Kerek havasra rugo Foldek (Torockó).
- hát* 'hegy, domb hosszan elnyúló, kiemelkedő része': 1797: A' Senkö Háton (Ajton), 1786: az kert meget az hát nevezetű helyben (Csegez), 1684/XVIII. sz. eleje: Az háton (Komjátszeg).
- hegy*: 1990: Vén-hegy (Szind), 1847: A Hegyen (Tordaszentmihály), 1969: Hegy utca (Tordatúr).
- hegyes* 'hegy': 1855: Hegyes (Ajton), 1785/1838: Hegyes (Tordatúr), 2002: Kis-Hegyes (Várfalva).
- homlok* 'a hegy meredek, hirtelen leszakadó/elülső része': 1979: Homlok (Torockószentgyörgy), XVIII. sz. köz.: Az Homlok Tetön (Mészkő).
- koltó* 'sziklás kiemelkedés': 1739: Az Koltanak minden verőfenyes oldalai (Mezőcsán).
- kő* 'szikla': 2007: Szürke-kő (Mészkő), 2002: Sugó-kő, Szunyadó-kő (Várfalva), 1973/1980: Béka-kő (Torockó).
- láb* 'vmely térszinforma alsó része': 1836: A' Szőlő Lábjába (Ajton).

- lapály* 'sík terület': 1855: a sos lapályig (Torda).
- lyuk ~ lik* 'kis, mély földmélyedés': 1797: a' Borz lyuk nevű helyben (Ajton), 1802: A Matska Lyuknál (Ajton), 1998: Rákosi-lyuk (Aranyosrákos), 1761: Ravasz jüknál (Komjátszeg).
- mart* 'vízfolyás, árok oldala': 1807: Agyag Marton, 1692: horgas Martba[n], 1758: Az Marton (Sinfalva).
- mál* 'déli hegyoldal': 1747: A Mali, 1738: Mézes Mál (Torda), 1807: a Boer Malban (Aranyosrákos), 1802: Takaro nevezetű Szöllő Hegjben a' Takaro Málban (Bágyon), 1998: Szöllő-mál ~ Szöllő-máj (Aranyosrákos).
- megett, mögött* 'hegy, domb, erdő mögötti terület': 1836: Agyagos megett (Ajton), 1812: tul a vizen a Kert meget (Alsójára), 2012: Hegy mege (Harasztos).
- melegoldal* 'hegy, domb déli lejtője': 1804: a' meleg Oldalan (Bágyon), 1826: A' Meleg oldalba (Kercsed), 1979: Melegoldal (Torockószentgyörgy).
- meredek* 'hirtelen lejtő oldal': 1979: Meredek (Felvinc).
- mező 'rét'*: 1993: Kerek-mező (Csegez), XVIII. sz. első fele: az Erdő megett lévő Komjáltzegi mezőn, 2001: Nagy-mező (Komjátszeg).
- nyak* 'két hegyet vagy hegyet és farkát összekötő keskeny hát': 1993: Varga-nyak (Csegez), 1692: Szármony nyako[n] (Sinfalva), 1979: Csicsere-nyak (Torockószentgyörgy).
- oldal* 'hegy, domb lejtős része': 1774: az oldalban (Gerendkeresztúr), 1867: Bogas oldal (Harasztos), 1867: Szénás oldal (Kercsed).
- omlás* 'szakadásos, csúszásos domboldal': 1992: Omlás (Kövend), 1993/2010: Omlás (Kercsed).
- orr* 'a hegy erősen kiugró része': 1774: a' közép orron (Aranyosgerend).
- pad* 'lapos tetejű földemelkedés': 1857: A Dancs padján (Aranyosegerbegy), 1993/1998/2013: Pad, 1782/1798: A' hoszu padon (Bágyon), 2007: Közep-Pad (Mészkö).
- part kb.* 'árok oldala': 1770 k.: A Part alatt (Ajton).
- pojána* 'tisztás': 1836: a' Pojánán fellyül (Ajton).
- rét* 'sík, füves terület': 1988–1989: Rét (Aranyosgerend), 1766: Az Also Réten (Aranyosgyéres), 1981: Nagy-rét (Aranyospolyán).
- ropó* 'lejtő': 1819: A' ropoba, 1859: Ropo fő (Alsójára), 1742: az Ropo tető (Gerendkeresztúr).
- szakadás* 'kisebb talajmélyedés': 1848: A' B. Bánfi labja mellett a' Szakadásnál (Aranyosgerend), 1985: Szakadás (Harasztos), 1983/1987: Szakadás (Szind).
- szakadát* 'kisebb talajmélyedés': 1806: A Szakadaton (Harasztos).
- száj* 'általában völgy nyílása, bejárata': 1993/2010: Dezse szája (Kercsed), 1983/1987: Vápa szája (Torda), 2002: Ságó szája (Várfalva).
- szeg* 'szeglet, valamely település, vagy határrész területének egy része': 2001: Csányi-szeg (Ajton), 2013: Alszeg (Alsójára), 1992: Felszeg (Aranyosegerbegy), Komjátszeg.
- szeglet ~ szeglet* 'zug, sarok': 1740: az Falunak Alsó végén... a' Szegeleten az Ország Uttya mellett (Alsójára).
- szirt* 'kőszikla, sziklás hegygerinc': 1464: Kewzyrt (Torockó), 1856: a Kis almasi erdő es legelo es Ko Szirt (Torockószentgyörgy).
- szoros* 'szűk völgy, átjáró': 1993/1998/2013: Kantáros szorosa, Kis-szoros, Metesgye szorosa (Bágyon), 1979: Szoros (Torockószentgyörgy).
- szurdok ~ szurduk ~ szurdik* 'szűk völgy': 1979: Szurdik, 1856: a Szurdukban (Várfalva).

- tekenős* 'tekenő alakú talajmélyedés': 2001: Nagy-Tekenős, 1843: azon székelyt kergették a Létom nevű hegyen kifelé a ' tekenyős nevezetű hely felé (Ajton), 1993/2010: Tekenyős (Kercsed), 1678: Az Tekenősb[en] (Szind).
- tető* 'domb, hegy legfelső része, csúcsa': 1855: Agyagos tető (Ajton), 1714: a ' Berzété tetőn (Gerendkeresztúr), 2002: Csóka-tető , 1846: a palatzkos tetőn (Torda).
- tér* 'kisebb, sík terület': 1780: a Terb[en] a Praediumb[an] (Bágyon), 1787: a Felső Téren (Csegez), 1992: Rózsás tere (Felvinc), 1867: Csipkés tere (Gerendkeresztúr).
- torok* 'völgy nyílása, bejárata': 1998: Torok (Aranyosrákos), 1724: Az Rét Patakon tul az osztás torokban vagy fenyés kőnél (Csegez), 1850 k.: a Bogát torokban (Kercsed), 2002: Torok pataka, 1787: a ' Torok előtt (Várfalva).
- vápa* 'kisebb talamélyedés, leginkább teknőhöz hasonlítható': 1774: az Rosnyai Vápájában (Gerendkeresztúr), 1653: az vapaban (Kercsed), 1692: Kintsés Vápával (Sinfalva).
- verem* 'kisebb, mély gödör': 1990: Agyagverem (Székelykocsárd), 1981–1985: Kincsesverem (Tordaszentmihály).
- verő* 'hegynek, dombnak déli oldala': 1814: A Verőnn aloll (Alsójára).
- verőfény* 'hegynek, dombnak déli oldala': 1781/85: az Verőfénybéli szegelet szöllő (Bágyon), 1868: Verő fény (Felvinc), 1855: A ' Kenderajba a ' verőfenyen (Kercsed).
- völgy* 'hosszan elnyúló talajmélyedés': 1848: a ' Völgybe (Kercsed), 1799: A Farkas Völgyben (Komjátaszeg), 1732: mogjorós völgy nevű helyben (Kövend), 2002: Ádám-völgy (Torda).

A vizsgált adatanyagban hatvanöt térszínformanevet azonosítottam, ezek önmagukban is bizonyítják, hogy Aranyos vidékét változatos domborzati formák jellemzik, még azok számára is, akik nem ismerik a valóságban a területet. Az adattárunk természetesen jóval gazdagabb, mint ahány példával illusztráltam az adott térszínformanev jelenlétét, nem sorakoztathattam fel itt a teljes adatanyagot, inkább azt próbáltam érzékeltetni, hogy bizonyos térszínformanevek nemcsak egyetlen, hanem több településhez is köthetők, attól függően, hogy a valóságban melyeknek milyen domborzati jellemzője létezik.

A következőkben ezen térszínformanevekkel alkotott toponimák szerkezetét és funkcióját tekintem át. A feldolgozáshoz a legfontosabb fogódzót Hoffmann István²⁷ elemzése nyújtotta, melyet a vizsgált toponimarendszer sajátosságaihoz alakítottam.

A toponimákat szerkezetük szerint vizsgálva két fő csoportot különíthetünk el: az egyrészes és a kétrészes helyneveket. Az adatanyag kisebb része egyrészes, nagyobb része kétrészes helynevekből áll.

1. Az *egyrészes neveknek* viszonylag nagy hányada földrajzi köznévi eredetű, esetünkben térszínformanev, amelyek mellett nem áll semmilyen bővítmény.

1.1. Funkciójukat tekintve ezek lehetnek *fajtajelölők* (tehát a jelentésük szerinti denotátumot jelölik), például: *Dobogó*: 1931/1932: Dobogó (Torda), *Rét*: 1988–1989: Rét (Aranyosgerend), *Omlás*: 1992: Omlás (Kövend), *Völgy*: 1848: a ' Völgybe (Kercsed).

1.2. Az egyrészes nevek másik csoportjának *sajátosságjelölő* funkciója van, ilyen például a *verő*, *verőfény* térszínformanev, melynek jelentése a 'hegynek, dombnak déli oldala',

²⁷ Hoffmann István: *Helynevek nyelvi elemzése*. Bp. 2007.

(a sajátosság jelöléséhez a többletet a *déli* adja.): 1814: A Verönn (Alsójára), 1781/85: az Verőfénybeli szegelet szőlő (Bágyon) mint egyrészes tulajdonnév van jelen.

2. A mikrotoponimák nagy hányada *kétrészes*, vagyis a fajtajelölő szerepű földrajzi köznévi előtt valamilyen sajátosságot, tulajdonságot kifejező funkciójú szó áll. Így tehát a térszínformanév a fajtajelölő funkciót tölti be, a bővítmény pedig valamilyen plusz információt közöl az adott helyről. Ilyenek többletinformációk lehetnek például:

2.1. a terület mérete (kis, nagy): 1993/1998/2013: Kis-szoros (Bágyon), 1981: Nagy-rét (Aranyospolyán).

2.2. a talaj minősége (sós, agyagos): 1855: a sos lapályig (Torda), 1836: Az Agyagos farában (Ajton).

2.3. az adott terület fekvése (valamilyen ponthoz képest alul, felül, középen, északra): 1774: a' közép orron (Aranyosgerend), 1797: A' Bértzelöben (Ajton), Alszeg (Alsójára), 1992: Felszeg (Aranyosegerbegy), 1761/1808: az Észak oldalban (Szind).

2.4. a terület alakja (kerek, lapos, valamihez hasonló): 1993: Kerek-mező (Csegez), 2002: Lapos-eresztő (Várfalva). 1973/1980: Béka-kő (Torockó).

2.5. az adott földrajzi objektum színe: 2007: Szürke-kő (Mészkö).

2.6. az adott területen vadon élő, vagy természetett növények megléte vagy éppen a növényzet hiánya: 1998: Szőlő-mál ~ Szőlő-máj (Aranyosrákos), 1993/2010: Szénás-ág (Kercsed), 1732: mogjorós völgy (Kövend), 1804: Kopár élen (Bágyon).

2.7. az adott területen, illetve környékén élő állatokról: 1799: A Farkas Völgyben (Komjászeg), 2002: Csóka-tető, 1797: a' Borz lyuk nevű helyben (Ajton), 1802: A Matska Lyuknál (Ajton), 1761: Ravasz jüknál (a ravasz természetesen 'róka' jelentésben) (Komjászeg).

2.8. a terület birtokviszonyairól is informálhat a bővítmény, akár úgy, hogy személynév, akár úgy, hogy másik földrajzi név tölti be ezt a szerepet: 1774: az Rosnyai Vápájában (Gerendkeresztúr), 1993/2010: Béla-gödör (Kercsed), 1973/1980: Lajos-csúp (Torockó), 1843: a' Pap völgye alatt (Bágyon), 1998: Rákosi-lyuk (Aranyosrákos).

2.9. térszínformanévhez kapcsolt bővítmény arra utalhat, hogy a névadásnak valamilyen mondai alapja lehet: 1993: Ördög orra (Csegez), 1981–1985: Kincsesverem (Tordaszentmihály).

2.10. a bővítmény a terület éghajlati jellemzőjét emeli ki: 1804: a' meleg Oldalan (Bágyon).

Összegzésként fontosnak tartom kiemelni, hogy Aranyos vidékének mikrotoponima rendszere nagyon gazdag, sok adat áll a kutató rendelkezésére. Bár a települések névanyaga bővelkedik a térszínformanevekben, az ezekkel alkotott helynevek természetesen csupán egy részét teszik ki ennek az adatállománynak, de ez a tény így is a terület változatos talajviszonyait jelzi. Ezek a nevek a bővítményekkel együtt bőséges információt hordoznak az adott helyről.

Az adattárban egyaránt vannak ma is élő, ún. produktív térszínformanevek, amelyekkel a névadók új neveket is létrehozhatnak (leggyakoribbak a *domb*, *hegy*, *völgy*, *rét*), de vannak olyanok is, amelyek ma már nem produktívak, nem élők, csak a történeti adatokban szerepelnek, és sokszor csupán egy-egy névben lelhetők fel (például a *begy* az Aranyosegerbegy²⁸ településnévben).

²⁸ Lásd: Kiss Lajos: *i.m.* 408.

The Function and Significance of Toponyms of Relief Forms in the Aranyos Region

Keywords: toponyms of the relief forms, functional-semantic analysis, Aranyosvidék

The paper presents the analysis of the toponyms of the relief forms of twenty-seven villages in the Aranyos region (today in Romania). The author identifies sixty-five toponyms of the relief forms in the study material, these indicate the topographic diversity of the area. The analysis primarily focuses on the presentation of the functional-semantic features of the names.